

NEŞÂDÂBÂD VE ÇERÂĞAN SAHİLSARAYLARINDA İKİ ÖZEL GÜN: BELGRAD ANTLAŞMASI'NIN KALICI OLARAK TEMDİDİ (NİSAN-MAYIS 1747)*

TWO SPECIAL DAYS AT NEŞÂDÂBÂD AND ÇERÂĞAN MANSIONS:
THE PERMANENT EXTENSION OF THE TREATY OF BELGRADE
(APRIL-MAY 1747)

Hüseyin Onur ERCAN**

Öz

Kutsal Roma Alman İmparatoriçesi Maria Theresia 1740 yılında tahta geçtikten sonra babası VI. Karl'ın imzaladığı 1739 Belgrad Antlaşması'nın Osmanlılarla teyid ve tecdid edilmesini, 1745'ten itibaren I. Franz ismiyle Kutsal Roma Alman İmparatoru olan zevci de Toskana Arşidükü olarak bir dostluk ve barış antlaşmasının akdedilmesini isterler. İstanbul'daki Avusturya daimî elçisi Heinrich von Penkler, bu amaçla Babıali ile özellikle 1746 yılı içerisinde yoğun temaslarda bulunur ve 1747 yılında görevini başarıyla tamamlar. Bu doğrultuda iki araç kullanır: Osmanlı devlet adamlarıyla sahip olduğu iyi ilişkiler ve casusları vasıtasıyla başta Fransızlar olmak üzere çeşitli hasımlarının faaliyetlerinden haberdar olmak. Penkler'in faaliyetleri, Belgrad Antlaşması'nın 1747 yılında kalıcı olarak uzatılmasını sağlar.

Bu makale, söz konusu süreci aktaran Penkler'in raporu ışığında, Avusturya ve Türk devlet arşivlerinden yararlanılarak yaşananları mercek altına almaktadır. Çalışmada Penkler'in muhtasar biyografisine, görevi sırasında başvurduğu yollara ve karşılaştığı sorunlara değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Habsburg, diplomasi, İstanbul, sahilsaray, Heinrich von Penkler, XVIII. yüzyıl

Abstract

Following her ascension to the throne in 1740, Maria Theresa, The Empress of the Holy Roman Empire, wished the Ottoman confirmation and renewal of the 1739 Treaty of Belgrade signed by her father, Karl VI. Her husband, the Emperor of the Holy Roman Empire by name of Franz I since 1745, also sought to conclude a treaty of friendship and peace as the Archduke of Tuscany. Heinrich von Penkler, the permanent ambassador of Austria in Istanbul made intensive contacts with the Sublime Porte for this purpose particularly in 1746 and successfully completes his mission in the following year. In order to acquire fruitful outcomes, he used methods such as developing good relations with the Ottoman statesmen as well as being informed by the activities of his various rivals, particularly the Frenchmen through spies under his service. Penkler's activities causes the extension of the Treaty of Belgrade permanently.

* Bu makaleyi değerli hocam Prof. Dr. Murat Uluskan'a ithaf ederim.

** Öğr. Gör. Dr., Türk-Alman Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul / Türkiye, ercan@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5708-6739

This article aims to focus on the process of peace-making based on the relevant report of Penkler as well as other documents from Turkish and Austrian state archives. The article is composed of parts about Penkler's biography, his methods and challenges he faced.

Keywords: Ottoman, Habsburg, diplomacy, Istanbul, mansion, Heinrich von Penkler, XVIIIth century

Giriş

Osmanlılarla Habsburglar arasında 1739 yılında akdedilen Belgrad Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra Habsburg hanedanlığının son erkek temsilcisi Kutsal Roma Alman İmparatoru VI. Karl (1711-1740), Viyana'da bir av dönüşünde hastalanarak beklenmedik şekilde 55 yaşında hayatını kaybetti (20 Ekim 1740). Bir erkek vârisin bulunmamasından dolayı ve ayrıca 19 Nisan 1713 tarihinde yasallaşan *imparatorluk topraklarının bölünmez bütünlüğünü ön gören kanun* (Pragmatische Sanktion) gereği, tahta en büyük kızı Maria Theresia (1740-1780) geçti. Bu durumu kabullenmeyen ve imparatorluk üzerinde hak iddiasında bulunan bazı Seçici Prenslerin yanında Fransa ve İngiltere gibi devletlerin de müdahil olması neticesinde "Avusturya Veraset Savaşları" (Österreichische Erbfolgekriege, 1741-1748¹) patlak verdi. Bu savaşın ateşini fitilleyen, veraset sorununu fırsata dönüştürmek isteyen Prusya Kralı II. Friedrich'in (Büyük Friedrich, 1740-1786) Avusturya'nın zengin vilayeti Silezya'ya saldırması (16 Aralık 1740) ve akabinde Bavyera Seçici Prensi Karl Albert'in (1726-1745) Kutsal Roma Alman İmparatorluğu tahtı üzerinde hak iddiasıydı.

Maria Theresia, Habsburgları büyük sıkıntılara sokan bu savaştan önce tahta geçer geçmez Babıali'ye, babasının imzaladığı 1739 Belgrad Antlaşması'nın teyid ve tecdidini arzuladığını bildirdi. Osmanlı İmparatorluğu, gerek devam eden İran Savaşı ve gerekse Sultan I. Mahmud'un (1730-1754) Habsburglarla olan barışın muhafazası yönündeki temayülü neticesinde bu teklifi kabul etti. Maria Theresia'nın 1736'da kocası olan Franz Stephan von Lothringen, 1737'den itibaren Toskana Arşidükü/Düka-i Kebîri (Großherzog der Toskana), 1745'ten itibaren de I. Franz ismiyle Kutsal Roma Alman İmparatoru unvanını taşımaktaydı.

Evvela, Franz'ın cülusunu tebliğ için Türkçeye mükemmel derecede vâkîf, kırk yedi yaşındaki tecrübeli diplomat, Osmanlı payitahtında mukim Nemçe (Avusturya) kapı kethüdası² Heinrich

1 Konuyla ilgili çok sayıda Almanca kaynak bulunmakla birlikte yakın zamanda Alman tarihçi Barbara Stollberg-Rilinger tarafından, İmparatoriçenin 300. doğum yıl dönümünde yayımlanan *Maria Theresia: Die Kaiserin in ihrer Zeit – Eine Biographie*, C.H. Beck, München 2017 isimli hacimli eser öne çıkarılabilir. Bu vesileyle, söz konusu eserin Türkçeye tercüme edilmesinin, Maria Theresia dönemine ilişkin Türkçe literatürdeki büyük boşluğun doldurulması adına önemli bir hizmet olacağını belirtmek isterim.

2 Kapı kethüdası (mukim/daimî elçi), yabancı devletlerin Osmanlı Devleti nezdinde bulunan resmî mümessilleridir. Nemçe kapı kethüdalarının görevleri arasında Habsburglar ile Osmanlılar arasındaki resmî yazışmaları yürütmek, Nemçe tebaasının Osmanlı memleketine emniyetle gelip gitmelerini sağlamak, Osmanlı topraklarında buldukları süre zarfında emniyetlerinin sağlanması ve gümrüklerde kendilerinden cizye, harç, avaid, geçid adı altında vergi istenmemesi için arzuhâl ile Divanihümayun'a müracaat ederek yol kâğıtları almak, ayrıca Avusturya tüccarının Osmanlı memleketinde ticari faaliyette bulunduğu sırada meydana gelen borç-alacak davalarıyla ilgilenmek bulunurdu. Bk. Nurgül Bozkurt, "Avusturya Kapı Kethüdalığı (1700-1736)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XIII, (2002), s. 245-251.

von Penkler³ orta elçiliğe (Internuntius) terfi ettirildi (1746).⁴ Penkler'in iki görevi bulunuyordu: Birincisi Osmanlılar ile İmparator I. Franz dolayısıyla da Maria Theresia arasında bir dostluk ve barış antlaşmasının akdedilmesine, ikincisi de Belgrad Antlaşması'nın teyid ve temdid edilmesine tavassut etmekte. Bu şekilde Osmanlılar, Avusturya'yla barışın idamesi ile Maria Theresia'nın babası tarafından imparatorluk tahtına yegâne vârise olarak tayin edildiğini kabul etmiş olacaktır.⁵

Neticede Penkler'in diplomatik faaliyetleri sonuç verecek, kendisine tebliğ edilen iki görev de başarıyla tamamlanacaktı.⁶ Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkileri ve Avrupa tarihi açısından mühim olan bu diplomatik faaliyetler hayata geçirilirken diplomatik mutabakat çerçevesinde önce Neşâdâbâd Sahilsaray'ında⁷ bir toplantı gerçekleştirilecek, ardından mutabakatın resmî hüviyet kazanmasına sahne olan yer, dönemin Osmanlı payitahtının gözde mekânlarından biri olan Çerâğan Yalısı⁸ olacaktır. Bu mekân 1741 yılında Belgrad Antlaşması'nın Rusya ile temdidine müteallik temessüklerin mübâdelesini için de kullanılmıştı (6 Eylül).⁹

Bugüne değin, adı geçen Viyanalı elçi ve 1747'deki antlaşma hakkında yapılan çalışmaların hiçbirinde bu noktaya temas edilmemiş, elçiye ait kayıtların mahfuz bulunduğu Avusturya Devlet Arşivi (Österreichisches Staatsarchiv)'ne bağlı Hanedan, Saray ve Devlet Arşivi (Haus-, Hof-, und Staatsarchiv)'ndeki ilgili belgeler kullanılmamış, binaenaleyh elçi raporunda yer alan

3 Elçinin biyografisi aşağıda yer almaktadır.

4 Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (GOR), XVIII, Hartleben's, Pest 1832, s. 60.

5 Hakan Karagöz, *Habsburg Gözüyle Bir Osmanlı Elçisi: Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Günleri (1748)*, 1. bs., Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 11-13; Ali İbrahim Savaş, *Mustafa Hattî Efendi Sefâretnamesi*, 1. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 9-10.

6 Konuyla ilgili belgeler için bk. "Belgrad Barış Antlaşması'nın temdidi sebebi ile sâdır olan 1747 tarihli ahidnâme-i hümayûn", Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-1 Âsâfi Divân-ı Hümayûn Sicilleri Düvel-i Ecnebiye Defterleri (A. DVNS. DVE.d), nr. 57/1 (Nemçelü Ahid Defteri), s. 259-263; "Taraf-ı hümayûn-ı hazret-i şehriyâriden hâlâ müntehâb Roma imparatoru ve Toskana'nın dükâ-i kebîri olan Françesko nâm dükâyâ i'tâ buyurulan ahidnâme-i hümayûnun suretidir" için bk. BOA, A. DVNS. DVE.d, nr. 59/3 (Nemçelü Ahidnâme Defteri), s. 15-23; "Taraf-ı Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvende Françesko nâm Roma imparatorundan gelen tasdiknamenin tercümesidir" için de bk. BOA, Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT), nr. 1428/ 58472.

7 XVII. yüzyıla ait bu yalı, tekrar inşa edildikten sonra Damad İbrahim Paşa'ya tahsis edildi. İbrahim Paşa tarafından 1717'de III. Ahmed'e hediye edildikten sonra yalının yerine bu defa 1727'de III. Ahmed tarafından Neşâdâbâd inşa ettirildi. 1730 isyanında hasar gören saraylar arasında yer alan Neşâdâbâd, I. Mahmud devrinde onarıldı, bk. Mehmet Baha Tanman, *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, 1. bs., Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 179; Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa. 18. Yüzyılda İstanbul*, çev. İlknur Güzel, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 52-54. Sahilsarayı daha sonra III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'a yeniden tahsis edildi ve onun adını aldı, bk. Tülay Artan, "Hatice Sultan Sahilsarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, (1994), s. 19-20. Sultan Abdülhamid bu sarayı yıktırarak kızları Zekiye ve Ulviye için Sultan Çifte saraylarını inşa ettirmiştir (1892), bk. A. Fulya Eruz, "Sahilsaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), XXXV, (2008), s. 532.

8 Makaleye konu olan yalının ismi olan "Çerâğan", Lâle Devri'nden XX. yüzyılın neredeyse ilk yarısına değin bozulmadan Farsça söylenişindeki ilk şekliyle yazılıp söylenmişse de 1940'lardan itibaren günümüzdeki gibi bozulmuş şekli olan "Çırağan"â dönüşmüştür, bk. Çelik Gülersoy, *Çerâğan Sarayları*, 1. bs., Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul 1992, s. 7. Yalıyla ilgili ayrıntılı bilgi aşağıda yer almaktadır.

9 BOA, A. DVNS. DVE.d, nr. 83/1 (Rusya Ahidnâme Defteri), s. 94-122. Merasime ilişkin dönemin vakanüvisinin aktardıkları için bk. Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleriyle Birlikte*, haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 718-719.

bilgilere başvurularak önce Neşâdâbâd Sahilsarayındaki toplantı (17 Nisan 1747) ve ardından antlaşmanın temdid merasimi (27 Mayıs 1747) gün yüzüne çıkarılmamıştır.

Bu makalede, Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkileri tarihinde ilk defa bir antlaşmanın kalıcı olarak uzatılmasına matuf düzenlenen toplantı ve merasim sırasında yaşananlar Heinrich von Penkler'in raporu esas alınarak aktarılmaya çalışılmıştır. Merasimin seyri ve süresine dair elçinin genel izlenimleri hakkında verilen bilgilerin yanı sıra antlaşma temessüklerinin teatisi merasimine kimlerin katıldığı, Osmanlı devlet ricalinin Penkler'in gözünden nasıl bir tutum sergilediği sorularının yanıtları aranmıştır.

1. Osmanlı Payitahtında Çeyrek Yüzyıl Bulunan Viyanalı Diplomat: Heinrich von Penkler

XVIII. yüzyılın bu tanınmış diplomatı üzerine bugüne değin çok az müstakil çalışmanın yürütülmüş olduğu göze çarpmaktadır.¹⁰ Penkler/Penckler¹¹ hakkında zikretmeye değer bilgiler veren önce Wurzbach¹² ve sonra Spuler'in¹³ yazdıklarını iktibas etmeyen akademik yazıların ilki 1992'de Wurm'un¹⁴ ve en son 2010'da Zedinger'in¹⁵ kaleme aldığı makalelerdir; Bozkurt'un 2000 yılına ait doktora tezi ve ardından Altuğ'un 2002 yılına ait yüksek lisans tezi ise elçi hakkında Osmanlı arşiv belgelerine dayanan bilgiler sunarken¹⁶ Kurtaran'ın 2018'deki yazısı elçiye verilen tayinat miktarlarına ışık tutar.¹⁷

10 Öte yandan oğlu Joseph hakkında 1966 tarihli yayımlanmamış bir doktora tezi mevcuttur, bk. Brigitta Spiller, *Joseph Freiherr von Penkler (1751-1780)*, (ungedruckte philosophische Dissertation), Universität Wien, Wien 1966.

11 Avusturya Devlet Arşivi'nde her iki şekilde de yazıldığı görülen soy ismi, ikincil literatürde de tek şekilde değildir. Bununla birlikte "Penkler" şeklindeki imlanın bir nebze daha yaygın olduğu gözlenebildiğinden makale boyunca bu imla tercih edilmiştir. Penkler'in çağdaş bir portresi için bk. Ek 1. Burada da, soy isminin Penkler olarak yazıldığı dikkati çekmektedir.

12 Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, Band 21, Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, Wien 1870, s. 452-454.

13 Bertold Spuler, "Die Europäische Diplomatie in Konstantinople bis zum Frieden von Belgrad (1739)", *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, XI, (1935), s. 342.

14 Heidrun Wurm, "Entstehung und Aufhebung des osmanischen Generalkonsulates in Wien (1726-1732). Eine Relation Heinrich von Pencklers aus dem Jahr 1761", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives*, XLII, (1992), s. 152-176.

15 Renate Zedinger, "Vom "Sprachknaben" zum Internuntius. Freiherr Heinrich Christoph von Penckler (1700-1774) im diplomatischen Dienst an der Hohen Pforte", *Kuppeln Korn Kanonen. Unerkannte und unbekannte Spuren in Südosteuropa von der Aufklärung bis in die Gegenwart*, ed. Ulrike Tischler – Hofer, Renate Zedinger, Studienverlag, Innsburg 2010, s. 215-242.

16 Nurgül Bozkurt, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000; Uğur Altuğ, *1740-1755 Tarihli Ecebi Defterlerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

17 Uğur Kurtaran, "Heinrich Christoph Freiherr Von Penkler'in İstanbul Elçiliği ve Faaliyetleri", *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, X, (2018), s. 230, 237-240. Makalenin başlığının yazılışındaki imla problemi ("Freihher" yerine "Freiherr" olmalı) dergi editör ve yazarına aittir. Burada aynen naklettim. Bu yazıda kullanılmayan – esasen konu gereğince vazgeçilmez olan – Almanca kaynakların eksikliğinin çok sayıda ve önemli bilgi/imla/

Yukarıda zikredilen Almanca kaynakların aktardıklarından hareketle Penkler'in biyografisi şu şekilde hülâsa edilebilir: 1700 yılında Viyana'da dünyaya gelen Heinrich Christoph, 24 Aralık 1700'de şehrin en ihtişamlı mabedi olan Stephansdom'da vaftiz edildi. Babasının Caspar ve annesinin Ursula ismini taşımasından başka ne ailesi ne de gençlik yılları hakkında bilgi bulunmaktadır. Eğitim hayatı hakkında da – tuhaf bir şekilde – herhangi bir kayda rastlamak mümkün olmamıştır. Çağdaş kayıtlarda kendisine dair ilk iz, Mayıs 1719 tarihli'dir. Zira kendisi bu sırada Pasarofça Antlaşması'nın mübadelesi için atanarak İstanbul'a gönderilen Büyükelçi Damian Hugo von Virmond'tun maiyetinde dil oğlanı olarak bulunmuştur. Virmond'tun dönüşünden sonra da orta elçi olan Joseph von Dierling'in yanında İstanbul'da kalmış, ancak 1727'de Viyana'ya dönmüştür. Öğrendiği Türkçe ve Osmanlılar hakkındaki tecrübesinden ötürü burada saray tercümanı (Hofdolmetsch) görevine layık görülmüş, bu sebeple Habsburg topraklarına gelen Türk elçilerini karşılamak ve onlarla iletişim kurmakla görevlendirilmiştir.

1737'de Viyana Sarayı'nda savaş sekreterliğine terfi edilen Penkler, 1740'ta şövalye unvanıyla ödüllendirilmiştir (7 Nisan). 3 Mayıs 1740'ta Elisabeth von Collet ile evlendikten birkaç gün sonra Habsburglu büyükelçi Kont Anton Corfiz Ulefeld/Ulfeld'tin (1699-1760) heyetinde sekreter (Legations Secretarius) vasfıyla – 1755 yılına değin kalacağı – İstanbul'a doğru yola çıkmış ve Osmanlı payitahtına 11 Ağustos 1740'ta varmıştır.¹⁸ Büyükelçi Ulefeld, İstanbul'daki misyonunu tamamlayıp 15 Mayıs 1741'de Viyana'ya döndükten sonra¹⁹ Heinrich von Penkler önce kapı kethüdası²⁰, 1746'dan itibaren ise orta elçi olarak hizmet etmiş; 1752'den itibaren de geri dönme arzusunu dile getirmiştir. Neticede görevini kâğıt üstünde 1 Nisan 1754'te Josef von Schwachheim'a devretmiş olsa da fiilen 1755 yazı sonlarına doğru eşi ve İstanbul'da dünyaya gelen beş çocuğu ile birlikte on beş yıl aradan sonra Osmanlı payitahtından ayrılmıştır. 1747'de

tarikh yanlışlarının meydana gelmesine yol açmış olması, dikkat çekmektedir. Burada bunların tamamının tashihi işine girilmeyecek, iki örnekle iktila edilecektir. Yazar, zikredilen 2018'deki yazısında (s. 227) Penkler'in "...1742 yılında ... Avusturya'nın İstanbul elçiliğine" atandığı bilgisini verirken (bu bilgiye kaynak olarak yine kendisine ait "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri", *Journal of History School*, XVII, (2014), s. 401-402 yazısındaki sayfaları gösterir), aynı sayfada ayrıca "...1743 yılında İstanbul'a gelen Penkler'in birinci İstanbul elçiliği görevinin başlamış" olduğu bilgisini vermektedir. Evvela Penkler'e, Ulefeld'den sonra elçi olarak tayin edildiğini gösteren ruhsatname Habsburglu bir kurye tarafından 3 Haziran 1741'de ulaşılmış (Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilung (StAbt), Türkei V, Karton 23, Chronologische Zusammenstellung der österreichischen Gesandten, fol. 56) ve elçi aynı yıl göreve başlamıştı. İkinci ve daha vahim yanlış, Penkler'in 1743 yılında İstanbul'a gelmiş olduğu iddiasıdır ki aynı iddia, yazarın 2014'teki yazısında da "1743 yılında Avusturya elçisi olarak İstanbul'a geldi" şeklinde yer almaktadır (s. 402). Hâlbuki Penkler, ilk olarak Ulefeld'in heyetinde sekreter vasfıyla İstanbul'a 1740 yılında gelip burada 1755 yılına dek on beş yıl boyunca bilâfâsıla bulunmuş ve bu zaman zarfında İstanbul'dan hiç ayrılmamıştır (Renate Zedinger, "Vom "Sprachknaben" zum Internuntius. Freiherr Heinrich Christoph von Penckler (1700-1774) im diplomatischen Dienst an der Hohen Pforte", s. 216).

- 18 HHStA, StAbt, Türkei V, Karton 23, Chronologische Zusammenstellung der österreichischen Gesandten, fol. 53.
- 19 Büyükelçiye ayrılmasından bir ay evvel 18 Nisan 1741'de (1 S 1154) Çerâğân'da ziyafet verildi: "Dîvân-ı hümâyûn'da Nemçe elçisine nâmesi teslim olundu. Bâdehu Vezîr Çırâğân-yahısı'nda Nemçe elçisine tekrâr ziyâfet eyledi.", bk. Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, C I, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, s. 104; Subhi Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi*, s. 688.
- 20 Avusturya Arşivi'nde Penkler'in Ekim 1741 tarihinde daimi elçi olduğunu bildirmek üzere önce Sadrazam Ahmed Paşa'nın ve sonra Sultan I. Mahmud'un huzuruna çıktığı yazılıdır, bk. HHStA, StAbt, Türkei V, Karton 23, Chronologische Zusammenstellung der österreichischen Gesandten, fol. 56. Osmanlı Arşivi'nde elçinin ruhsatnamesini teslim ettiğine dair bir kayda rastlanmamıştır.

– İstanbul’da gerçekleşmesine kişisel gayretleriyle muvaffak olduğu barıştan ötürü – Türkçede karşılığı “Baron” olan “Freiherr” unvanıyla ödüllendirilen Baron von Penkler, Osmanlı-Habsburg ilişkilerinin 1761’de bozulmaya yüz tutması üzerine elçi olarak tekrar İstanbul’a gönderilmiştir. Burada geçirdiği dört yılın ardından Eylül 1766’da bir daha ayrılmamak üzere Viyana’ya dönmüş ve 16 Kasım 1774’te de vefat etmiştir.

1741 yılında kapı kethüdalığı görevine başlayan Penkler, daha bir yıl öncesinden bu hassas görev için seçilen kişi olmuştu. Bu hususta Saray Başvekâlet Dairesi (Hofkanzlei), Ulefeld’de 31 Mart 1740 tarihinde, İstanbul’dan ayrılmasıyla birlikte Penkler’in İstanbul’da daimî elçi olarak kalmasının kararlaştırıldığını bildirdi.²¹ Böylece Osmanlı Devleti’nde 1728-1737 tarihleri arasında Habsburgların daimî temsilciliğini yapan Leopold von Talman’dan boşalan makam da yeniden dolmuş oluyordu. Burada ilginç bir nokta, Penkler’in yaklaşık bir yıl sonra, elçi olarak atandığını belgeleyen ruhsatnameyi (Residentens-Credential) sunduğu 1741 yılında Sadrazam (Şehlâ) Ahmed Paşa’ya²² kendisini aynı zamanda Macar elçisi olarak takdim etmesiydi.²³

2. Devlet Ricalinin Gözde Mekânlarından Biri: Çerâğan Yalısı

XVII. yüzyılda, Ortaköy ile Beşiktaş arasındaki Yalı semtinde Çerâğan²⁴ Yalısı/Sahilsarayı’nın²⁵ bulunduğu alanda, “Kazancıoğlu Bahçesi” adıyla tanınan bir bahçe bulunuyordu. Bu mevki, Boğaziçi’nde bağ ve bahçelerinin güzelliğiyle tanınmış ve döneminde padişahların, hanım sultanların ve sadrazamların ilgi odağı olmuştu. Evliya Çelebi, IV. Murad’ın (1623-1640) kızı Kaya Sultan’a hediye ettiği bu bahçede sultan tarafından bir yalı köşkü yaptırıldığını ifade etmektedir. Yapıya dair kaynaklarda başka bir bilgi bulunmamaktadır. Kaya Sultan’ın ölümünden (1659) III. Ahmed devrine kadar özellikle IV. Mehmed ve II. Mustafa’nın uzun süreler Edirne’de

21 HHStA, StAbt, Türkei I, Karton 222, fol. 69-70.

22 Feridun M. Emecen, “Ahmed Paşa, Şehlâ”, *TDVİA*, II, (1989), s. 114.

23 Maria Theresia, Haziran 1741’de Macaristan Kraliçesi olarak taç giymişti, bk. Renate Zedinger, “Vom “Sprachknaben” zum tertiplentius. Freiherr Heinrich Christoph von Penckler (1700-1774) im diplomatischen Dienst an der Hohen Pforte”, s. 228.

24 Farsça *çerağ/çirağ* kelimesi, yağlı fitil, mum, kandil ve ışık demektir. Çerâğan ise bağ ve bahçeleri meşale ve kandillerle donatarak gündüz gibi yapmak anlamına gelir. Çerâğan Yalısı’na bu ismin verilmesi, orada eskiden mevcut olan bir sarayın bahçesinde lâleler ve çiçekler arasına şem’alar (mumlar) dikilerek bir bahçe donanması (Fransızcası *Illumination des jardins*) yapılmasındandır, bk. Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998, s. 394. Çerâğan eğlenceleri/ziyafetleri, III. Ahmed zamanının erken yıllarında Topkapı Sarayı’nda da tertiplenmişti. Vak’anüvis Râşid, 1709 (1121) yılı ilkbaharına ait bir eğlenceyi şöyle kaydetmiştir: “Hâlâ bağçe-i hümayûnlarında bî-nâzır lâleler açılıp sadır olan fermân-ı hümayûnları üzre çiçekçi başı ve etbâ’ı tertib-i çirâğan ve nücum-ı felek gibi şem’a ve kandiller ile zemin-i lâlezârî reşk-âver-i âsumân eylediler.”, bk. Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, C I, haz. Abdülkadir Özcan vd., Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 807. Yine Râşid, bu defa sadrazama ait olan Çerâğan Yalısı’nda (sâhil-sâray-ı hazret-i sadr-âli) padişahın haremiyle birlikte olduğu ayrıca davetli olan sadrazam ve saray erkânı hazır bulunduğu hâlde 26 Nisan 1720 (17 C 1132) tarihinde başlamak üzere bir hafta boyunca yalıda bulunup “sâz u söz ve ba’z-ı letâyif melâ’ib-i tarab-efzûn ile evkât-güzâr ve gicelerde zevk-yâb-ı temâşâ-yı çerâğan-ı lâle-zâr” olduklarını yazar, bk. *Age.*, s. 1183.

25 Kadı Ömer Efendi’nin kaleme aldığı ruznameye bakılırsa, I. Mahmud döneminde Çerâğan için “yalı” tabiri kullanılmaktadır, bk. Kadı Ömer Efendi, “Mahmud I. Hakkında 1157/ 1744 – 1160/1747 Arası Ruznâme”, haz. Özcan Özcan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965, s. 114.

mukim olmaları, başkent İstanbul'un saray tarafından ihmaline sebep olmuştur. Birçok köşk ve kasrın harap olduğu bu süre içerisinde Kaya Sultan Yalısı'nın da aynı akıbete uğradığı tahmin edilmektedir.

Daha sonra burada Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1730) eşi Fatma Sultan için büyük bir saray yaptırdı.²⁶ 1719'da tamamlanan yapı Marmara Adası'nın en nadide mermerleri ile süslenmişti. İbrahim Paşa'nın üç sofalı büyük bir kasır ve ondan bağımsız olarak inşa edilmiş birkaç küçük köşkten müteşekkil ve "Saray-ı Âsafî" diye anılan sahilсарayının bahçesinde ilkbahar ve yaz aylarında, III. Ahmed (1703-1730) ile sadrazam başta olmak üzere bütün saray erkânının katıldığı çerâğan âlemleri/safaları düzenlenirdi.²⁷ Hatırı sayılır meblağlardaki eğlenceler sırasında padişah ve sadrazam tarafından çeşitli hediyeler ve bazı hizmetler karşılığında ihsanlar verilirirdi.²⁸ İbrahim Paşa'nın Çerâğan Yalısı hakkında bilgi veren en eski ve ayrıntılı kaynaklardan biri, İngiltere Elçisi Edward Wortley-Montagu'nun zevcesi Lady Mary Wortley-Montagu'ya aittir. Lady Montagu İstanbul'da, Avrupadaki dostu Rahip Conti'ye Çerâğan Yalısı'nı tasvir eden 19 Mayıs 1718 tarihli bir mektup kaleme almıştır.²⁹

I. Mahmud'un (1730-1754) ilk yıllarında bakımsız kalan sahilсарayı daha sonra padişahın emriyle onarılarak³⁰ özellikle yabancı sefirlerin ağırlanmasında kullanılmıştır. Söz gelimi

26 Devrinin seçkin edip ve şairleri, sadrazamın yalısına methiyelerinde yer vererek tarih düşürdüler. Örneğin Sâhib, Târih-i Sâhib Efendi Berây-ı Sahil-hâne-i Hazret-i Vezîr-i A'zam İbrâhîm Paşa başlıklı manzumesini şöyle tamamlarken: "Bu târihi debîr-i feyz yazdı tâk-ı iclâlâ/Bu sâhil-hâne-i vâlâyı yaptı âsaf-ı âlî" (1131), bir diğer şair Şehri, Berây-ı Çerâğan-ı der-Sâhil-hâne-i Âsaf-ı zî-şân İbrâhîm Paşa başlıklı manzumesini şu mısralarla tamamlar: "Çerâgâne acep mi düşse yektâ Şehriyâ târih / Yanup yakıldı rûy-ı lâle şevk-engîz olup dilden" (1132), bk. Metin Hakverdioğlu, *Ebced Çözümleneleri İle Faiz Efendi-Şakir Bey Mecmuasında Lale Devri Tarih Manzumeleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2019, s. 193, 244.

27 Selman Can, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 4-6; Selda Kalfazade, "Çırağan Sahilsarayı", *TDVİA*, VIII, (1993), s. 304; Çelik Gülersoy, "Çırağan Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, (1994), s. 503-505.

28 Özlem Kumbar, *Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 64-67.

29 "... Şimdiki padişahın kızı sultan için yapılmış ... sarayı deniz kenarında, yapılabilecek en güzel yerde inşa etmişler. Ağaçlık bir tepenin eteğinde ve çok büyük. Kapıcının dediğine göre, sekiz yüz odası varmış. Bu kadar olduğunu pek tahmin etmiyorum ama sayamadım. Yalnız çok fazla odası olduğunu söyleyebilirim. Hemen hepsi fevkalâde ziynetlerle süslü. Mermer, yaldız ve boyanın en iyileri bol bol kullanılmış. Camlar İngiltere'nin en iyi billurundan yapılmış. Burada görülen ihtişam, ziyet ve debdebeye boğulmuş geniş ve muhteşem bir imparatorluğun bütün servetlerini elinde tutabilecek, ihtirash bir gencin sarayında görülebilir. Hiçbir şey bana hamam dairesi kadar zevk vermedi. Aynı tarzda yapılmış iki hamam var. Kurnaları, çeşmeleri ve zemini tamamen beyaz mermerden. Tavanları yaldızlı, duvarları çini kaplı bu dairelerin yanında iki salon var. ... Bahçeler de saraylar kadar muhteşem. Zarif bir ahenkle düzenlenmiş yeşil kameriyeler, ağaçlar ve havuzlar var. ... Bence Türkler yaşamasını biliyorlar. ...", bk. Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser nr. 12, İstanbul 1973, s. 140-142. Ayrıca Pasarofça Antlaşması'nın tasdiknamesini teslim etmek üzere İstanbul'a gelen Damian Hugo von Virmond'ta 1719 (1131) yılında Sadrazam İbrahim Paşa'nın emriyle "elçi ile bir miktar mahfi sohbet için Beşiktaş Mevlevihânesi kurbünde Çırağan yalısı nâm sâhilhâneye" davet edilmişti, bk. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanûnânemeleri ve Hukûki Tahlilleri*, C 11, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016, s. 700. Bu görüşmelerin detayları için bk. BOA, Sadaret Defterleri, nr. 347, s. 61.

30 Buna dair en eski kayıt, Çerâğan Yalısı'nın Beşiktaş Mevlevihânesi'ne bakan cephesi ile Çamlı Köşkü'nün tamir masrafının karşılanmasına ilişkin 25 Eylül 1741 (14 Receb 1154) tarihli belgedir, bk. BOA, Cevdet Tasnifi Saray Evrakı (C.SM), 51/2551.

Kont Ulefeld için 14 Eylül ve 17 Ekim 1740 (22 Cemâziyelaahir ve 26 Receb 1153) ve Moskof (Rusya) Büyükelçisi Kont Aleksandr Romansof için 20 Ekim 1741 (9 Şaban 1154) tarihinde bu yalıda ziyafet verildiği kaydedilmiştir.³¹ Kont Ulefeld’de verilen ziyafetler vesilesiyle yapıyı gören, sefaretin askerî maiyetinde bulunmuş olan Gudenus, buranın krokisini çizmiş olmakla önemli bir belge oluşturmuştur.³² Yine 1741 yılında Sadrazam Şehlâ Ahmed Paşa beş hafta boyunca, haftada bir gün Çerâğan Yalısı’nda Venedik balyosuna, İngiltere, Nederlanda (Hollanda), İsveç ve İtalya elçilerine ayrı ayrı “izhâr-ı zevk ve sürûr ile ziyâfetler” eylemişti.³³ Sadrazamla görüşmek hususunu tercümanı aracılığıyla arz eden Fransa elçisi de 30 Aralık 1741 (21 Şevvâl 1154) tarihinde Çerâğan Yalısı’na davet edildi, mükâlemeler burada gerçekleşti.³⁴

3. Belgrad Antlaşması’nın Kalıcı Olarak Temdidi

İmparator I. Franz’ın 1745 sonlarındaki cülusu haberi, ikameti için kendisine Babıali tarafından Galata’da tahsis edilen ve tayinatı düzenli olarak karşılanan bir konakta³⁵ bulunan elçi Heinrich von Penkler’in diplomatik açıdan elini güçlendirmiş, faaliyetlerine yoğunluk kazandırmıştı. Viyana’da 10 Ocak 1746 tarihinde hazırlanan kayzerî bir namede cülusu tebliğ etmesi emredilirken bunun için de orta elçiliğe terfi edildiği yazılıyordu. Namede özellikle altı çizilen husus, kendisinin Osmanlılarla 1739 yılında 27 yıl geçerli olması üzerinde mutabık olunan ateşkes antlaşmasının kalıcı bir barış şeklinde tadil edilmesi görevine memur edildiğiydi.³⁶ Bu resmî yazıyı, söz konusu görevi yerine getirmesi yönünde dikkat edeceği noktaları ihtiva eden talimatname takip etti (17 Haziran 1746).³⁷

Penkler’in, kendisinden beklenileni yerine getirmesi kolay değildi. Bir kere, aleyhinde diplomatik faaliyetlerde bulunan hasımları vardı. Söz gelimi Fransa Elçisi Kont de Castellane³⁸, Kutsal Roma Alman İmparatoru I. Franz’ı kötüleyerek Sultan I. Mahmud nezdinde değersizleştirme çabası içindeydi. Penkler’in dolgun meblağlar ödeyerek hizmetinde tuttuğu

31 Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172 / 1711-1759)*, haz. Songül Çolak – Metin Aydar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 459, 476.

32 Can, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, s. 7. Bununla birlikte Özyalvaç, bu krokinin Çerâğana bitişik Gülşen-âbâd isimli yalıya ait olduğunu söylemektedir, krş. Şükriye Pınar Özyalvaç, *İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 44. Kroki için bk. Ek 2.

33 Şem’dânizâde, *Mür’î’t-Tevârih*, s. 99.

34 Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, s. 735.

35 Uğur Altuğ, *1740-1755 Tarihli Ecnebi Defterlerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri*, s. 47.

36 HHStA, StAbt, Türkei II, Berichte/Weisungen 1746, Karton 11: Politische Nota so Herrn von Penkler statt einer Anweisung zu dienen hat, de dato 10 January 1746; HHStA, Türkei I, Karton 228, fol. 231-245: Anweisungen für Penkler, 10. Jänner 1746.

37 HHStA, StAbt, Türkei II, Berichte/Weisungen 1746, Karton 11, fol. 178-182. Talimatnâmenin ilk sayfasının görüntüsü için bk. Ek 3.

38 Michel Ange de Castellane (1703-1782), 1741-1747 yılları arasında Fransa’nın İstanbul elçisi. Elçinin diplomatik faaliyetlerini ele alan bir çalışma için bk. François Rousseau, “L’Ambassade du Comte de Castellane à Constantinople 1741-1747”, *Revue des questions historiques*, LXX, (1901), s. 410-437.

casusları, Kont Castellane'nin, Toskana Arşidükü Franz Stephan'ı "Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanı" olarak tanıttığını bildiriyorlardı.³⁹ Üstelik Castellane'ye destek olan, Osmanlı devlet ricalinin iyi tanıdığı Kont Bonneval (Humbaracıbaşı Ahmed Paşa) de İstanbul'daydı. İlerlemiş yaşına rağmen, Osmanlıları Veraset Savaşları nedeniyle zor durumda olan Habsburglara karşı fiilen savaşa teşvik ediyor, böylece Fransa'ya yarar sağlamak istiyordu.⁴⁰ Bu ikisi dışında yine Fransa yanlısı ve Avusturya karşıtı olarak faaliyet gösteren İbrahim Müteferrika, Küçük İbrahim ve Bonneval'in evlatlığı Süleyman gibi şahsiyetler bulunuyor, hepsi birlikte Penkler'in çabalarını baltalamaya çalışan bir ekibi teşkil ediyorlardı.⁴¹

İkinci mesele, olası bir Osmanlı-Prusya ittifakıydı. Prusya Kralı II. Friedrich, 1745 başlarında Osmanlıların Macaristan'a saldırımlarının gerçekleşmesi durumunda Prusya'nın bundan sağlayacağı faydaları düşünüyordu. Ona göre, Osmanlıların Macaristan'a yönelik yapacağı bir müdahale, Maria Theresa'yı fevkalade zor bir duruma sokabilirdi. Yine de II. Friedrich'in 1745 yılı itibarıyla resmen bir elçi yollamak suretiyle Babıali ile müzakerelere girişmeye henüz hazır olmadığı görülmektedir. Bunda, devam eden Osmanlı-İran Savaşı'nın etkisi bulunuyordu.⁴²

Sultan I. Mahmud, Habsburglar ile bir dostluk ve barış antlaşması imzalanması ve Belgrad Antlaşması'nın teyid ve temdid edilmesi meselelerini onaylamadan önce, Osmanlı devlet adamlarına bir dizi çalışmalar yapılmasını emretti. 1730'da I. Mahmud'un cülusunu bildirmek üzere Viyana'ya gönderilmiş olan Reisülküttap (Tavukçubaşı damadı) Mustafa Efendi'den (ikinci riyâseti: Nisan 1744-Kasım 1747), I. Franz'ın imparatorluğunun meşruiyetine ışık tutacak bir takrir hazırlamasını emretti. "İstılâh-ı Nemçe" isimli layihasına bir ek yazmaya 1746'da memur edilen Mustafa Efendi, takririne İbrahim Müteferrika'nın Toskana Dukalığına ilişkin Avrupa tarihlerinden tercüme ettiği bazı bölümleri eklemiştir.⁴³ Bu takrirden, reisülküttabın, Osmanlı'nın Habsburglarla yakınlaşmasına siyaseten karşı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁴ Bu bakımdan Penkler'in karşısında yalnızca Bonneval-Müteferrika ekibi değil, Babıali'nin dış politikasında söz sahibi güçlü bir isim olan reisülküttap da bulunuyordu.

Aleyhteki bu vaziyete karşın Penkler'in elini kuvvetlendiren, sahip olduğu iyi ilişkiler ve – yukarıda işaret edildiği gibi – geniş haber alma ağıydı. Zinkeisen'in tarihinde yer bulan, Habsburglu

39 HHStA, StAbt, Türkei V, Karton 27, No: 3: Memoire présenté par le Comte de Castellane, Ambassadeur de France à la Porte Ottomane le 10 février 1746.

40 Castellane ve Bonneval, Fransa ile Avusturya'ya karşı bir ittifak kurmak çabası içindeydi. Babıali vezirleri, Fransa'nın savaşa devam etmeye hazır olmadığı ve Osmanlıların bir müddet sonra savaş meydanında yalnız kalacağı konusunda hemfikir idi, bk. Ali İbrahim Savaş, "XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, XXXII, (1992), s. 38. Bonneval'in faaliyetleri için bk. Uğur Demir, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi Humbaracı Ahmed Paşa*, 1. bs., Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 107-115.

41 Kemal Beydilli, *İki İbrahim: Müteferrika ve Halefi*, 1. bs., Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 24. Bu eserin bir sonraki sayfasında (25) yer alan 64. dipnotta, Avrupa devletleri elçilerinin İstanbul'daki Avusturya karşıtı siyasi etkinliklerine dair kıymetli bilgiler ve yol gösterici literatür kaynakları bulunmaktadır.

42 Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münâsebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3318, İstanbul 1985, s. 15-16.

43 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seyirleri ve Sefaretnameleri*, 4. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 65-68.

44 Ayrıntılı bilgi için bk. Demir, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi*, s. 108-109.

elçinin “Humbaracı Ahmed Paşa'nın yatak odasına varana kadar” casuslar bulundurduğu ifadesi, Fransa'nın yürüttüğü faaliyetler hakkında ne denli geniş malumat sahibi olabileceği hakkında fikir verir.⁴⁵ Yetenekli bir elçi olan Penkler, Theresia'nın çıkarları ve dinin sıyaneti adına Kızlar Ağası ve Şeyhülislam (Pirizâde) Mehmed Efendi'nin (1745-1746)⁴⁶ şahsında iki nazif destekçi bulmuştur. Ayrıca Reis Kethüdası⁴⁷ ve Kesedarını da kendi tarafına çekmiştir.⁴⁸ Yine elçi, I. Franz'ın imparatorluğunun, aralarında Rusya, İngiltere, Hollanda, Lehistan ve Portekiz'in bulunduğu birçok Avrupa devleti tarafından tanındığını, bu devletlerden gelen namelerin Viyana Sarayı'na sunulduğunu Osmanlılara teslim ettiği takrirle haber verdi. Aynı takrirden, I. Franz'ın Avrupalı devletlerce tebrik edildiği bilgisi de yer alıyordu.⁴⁹ Bu gibi diplomatik faaliyetlerin, Babıali'nin karar vermesinde rol oynadığı söylenebilir.

Bununla birlikte diplomatik bazı sorunlar da yaşanmamış değildi. Bunlardan biri, Penkler'in Babıali'ye sunduğu ve bu işe memur edildiğini gösteren itimatnamede I. Franz için “Kudüs Kralı” unvanı kullanılmasıdır. Bu ifadeden rahatsız olan Reisülküttap Tavukçubaşı Damadı Mustafa Efendi, Penkler'e, “Bir zamanlar Osmanlılara ait olduğundan dolayı sultanın kendisini “Macar Kralı” olarak tavsif etmesi hoşuna gider miydi?” sorusunu yöneltmiş, bunun kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Neticede bu unvan itimatnameden çıkarılmıştır.⁵⁰ Penkler'in Babıali'ye sunduğu 6 Kasım 1746 tarihli takririnde kayzer adına gönderilen namedeki “Kudüs-i şerif Krallığı” ibaresinin kaldırıldığı bildirilir.⁵¹ Barış antlaşmasının tecdidî önünde önemli bir engel olarak duran diğer mesele de Viyana'nın Belgrad Antlaşması'nın “ebedî” bir şekilde uzatılmasını arzulanmasıydı. Reisülküttap Mustafa Efendi yalnızca “uzun müddet” ifadesini kullanmak isterken kayzerî elçi “sürekli ve ebedî” ifadesinde ısrarcıydı. Sonuçta “mü'ebbed sülh meşru' olmamağla, mümted sülh deyü nâme tahriri ile tatyib olundu.”⁵² Hammer'e göre, tüm bu güçlükler Şeyhülislam Hayâtizâde Mehmed Emin Efendi'nin başının altından çıkıyordu.⁵³

45 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C 5, 1. bs., çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 602.

46 Tahsin Özcan, “Pirizâde Mehmed Sâhib Efendi”, *TDVİA*, XXXIV, (2007), s. 288-290. Pirizâde'nin halefi Hayâtizâde (5 Nisan 1746-25 Ekim 1746), bunun aksine Fransız siyaseti taraftarı olarak Bonneval ile birlikte hareket etmiştir, bk. Mehmet İpşirli, “Mehmed Emin Efendi, Hayâtizâde”, *TDVİA*, XXVIII, (2003), s. 462.

47 Hammer verdiği dipnotta bunu İç Mehter olarak tanımlamaktadır, biz metin içinde verilen “Kanzleythürhüther” kelimesinden hareketle bunu Kethüda olarak çevirdik.

48 Joseph von Hammer, *GOR*, VIII, s. 60-61.

49 BOA, Cevdet Tasnifi Hariciye Evrakı (C.HR), nr. 66/3262.

50 Joseph von Hammer, *GOR*, VIII, s. 88-89. Bu mesele Şemdanizâde'nin tarihinde “Hile-i Nemçe” başlığı altında zikredilir, bk. Şem'dânizâde, *Mür'it-Tevarih*, s. 128. Ayrıca bk. “Bir nâme-i imparatoride Kudüs Krallığı ve Malta Şövalyeleri başbuğuluğu elkâb-ı resmiyyelerinin hükümet-i seniyye cânibinden i'tirâza uğradığına dâir vesâik”, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmû'ası*, 1 Haziran 1329, cüz: 20, İstanbul 1331, s. 1225-1229.

51 Uğur Demir, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi*, s. 109, dipnot 436.

52 Şemdanizâde, *Mür'it-Tevarih*, s. 135. Düvel-i Ecnebiye Defterlerindeki kayıt şu şekildedir: “...işbu musâfat u musâlaha mesâğ-ı şer'i oldığı vechle fi-mâ-ba'd müddet-i memdüde ile dâ'im u ber-karâr olmak üzere müceddeden akd olunmağla...”, bk. BOA, A. DVNS. DVE.d, nr. 57/1 (Nemçelü Ahid Defteri), s. 263.

53 Joseph von Hammer, *GOR*, VIII, s. 90.

Buna ilave olarak Viyana Sarayı, özellikle de Kayzer I. Franz, Penkler'in girişimlerinin sonuca bağlanmasına vesile olması için bu çabaların en kısa sürede kayda değer hediyelerle desteklenmesi gerektiğinin bilincindeydi. Avusturya Devlet Arşivi'nde 27 Haziran 1746 tarihiyle kayıtlı, "İstanbul'daki kayzerî elçi Penkler Bey'e, Türk sarayına takdim edilmesi için 1746'da gönderilen hediyelerin tarifî" isimli belge, detaylı bilgiler sunmaktadır.⁵⁴ Bu listeye göre sultan, iki haseki sultan, veziriazam, vezir, çavuşbaşı için ayrı ayrı ve birden çok olmak üzere toplamda 23.767 gulden⁵⁵ değerinde hediyeler ile çeşitli harcamalar yapıldı. Sultana verilecek hediyeler arasında, barok dönemini yansıtan ve 1.600 gulden bedelinde, dönemin kadınlarının özellikle düşkün oldukları gümüş işlemeli minderlere sahip bir divan dikkati çeker. Osmanlılar, buna yakın zamanda mukabelede bulunacaktı. Nitekim barışın ve dostluğun idamesi için 23 Ocak 1748'de Cinci Meydanı denilen menzilden Viyana'ya doğru yola çıkan Mustafa Hattî Efendi,⁵⁶ yanında İmparatoriçe Theresia'ya hediye edeceği 6.500 kuruş değerindeki elmaslarla müzeyyen büyük bir altın broşun yanında 7.070 kuruş değerindeki ender ve kıymetli taşlarla ışıldayan bir kemer götürecekti.⁵⁷

1747 yılına gelindiğinde Penkler, Babıali'ye bu defa 21 Şubat 1747 (10 Safer 1160) tarihli tahririnde hem İmparatoriçe Theresia hem de Kayzer I. Franz tarafından Osmanlılarla akd-i musâlahaya memur edildiğine dair ruhsatnamelerin Viyanadan kendisine ulaştığını bildirdi.⁵⁸

Son kertede bu ahval karşısında Osmanlı devlet aklı – İran'la uzun müddettir süren savaşın Kerden Antlaşması'yla sonlanmasına rağmen (4 Eylül 1746) – akılcı siyaset yolunu takip etmeyi sürdürmüş, dönemin vakanüvisi İzzî Efendi'ye göre, "ba'de'l-mülâhaza bi'l-ittifâk hulâsa-i efkâr bu vech üzre pezîrâ-yı hüsn-i karâr"⁵⁹ olarak Avusturya'yla barışın teyid ve tecdidini onaylamıştır. Bunun için Penkler, Veziriazam (Tiryâki) Mehmed Paşa'nın⁶⁰ daveti üzerine Ortaköy ile Kuruçeşme arasında yer alan Defterdarburnu'ndaki⁶¹ Neşâdâbâd Sahilsarayına davet edilmiştir.

54 HHStA, StAbt, Hausarchiv, Poschakten Jüngere Serie, Karton 28, unfol., 27. Juni 1746. Belgenin Almanca başlığı *Specifikation deren an den Kaiserlichen Residenten zu Constantinopel Herrn von Pencklern, zur Regalierung des türkischen Hofes ad 1746 abgesendeten Praesenten.*

55 1510/1511 yılında Tirol ve Avusturya madeni para sistemleri birleştirildiğinden beri Avusturya ülkelerinde de altın madeni para olarak "fl." şeklindeki kısaltmasıyla "Gulden" kullanılmaya başlanmış ve zamanla Habsburgların yegâne hesap milyası olmuştur, bk. Hüseyin Onur Ercan, *Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 14, dipnot 76.

56 Hakan Karagöz, *Habsburg Gözüyle Bir Osmanlı Elçisi*, s. 15.

57 Hedda Reindl-Kiel, "Der Duft der Macht: Osmanen, islamische Tradition, muslimische Mächte und der Westen im Spiegel diplomatischer Geschenke", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 95, (2005), s. 249.

58 BOA, C.HR, nr. 187/9323. Bu belgenin görüntüsü ve transkripsiyonu için bk. Ek 4a ve b.

59 İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi, 1157-1165 / 1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 393.

60 Tiryâki (Hacı) Mehmed Paşa, 9 Ağustos 1746 (21 Receb 1159) ilâ 24 Ağustos 1747 (17 Şaban 1160) tarihleri arasında 1 yıl 16 gün sadarete kalmıştır. Mehmed Paşa İstanbullu olmakla beraber, yeniçerinin oğlu olduğu için milliyeti belli değildir. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 32-33.

61 Bu mevki, adını buradaki Defterdar İbrahim Paşa Camii'nden alır.

4. Kayzerî Elçi Penkler'in Veziriazam Mehmed Paşa ile Neşâdâbâd Sahilsaray'ında Bir Araya Gelişi (17 Nisan 1747)

Baron von Penkler'e orta elçilik itimatnamesi ulaştığında ilaveten Osmanlı sarayında ifa etmesi lazım gelen görev de bildirildi. Kendisinden Kayzer I. Franz ile Toskana Büyük Hersek'inin temsilcisi olarak Babıali ile kalıcı bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalaması isteniyordu. Zira bu sayede, Toskana'nın seyrüseferi güvence altına alınacaktı. Çünkü Toskana bayraklı gemiler; Türk, Cezayir, Tunus, Trablusgarb ve başka gemiler tarafından korsanlık faaliyetlerinden halas olmuyor, daima düşman olarak görülüyordu.

Kayzerî elçi bu defa Viyana'nın isteklerini Babıali'ye sunduktan ve Babıali'nin tüm itirazlarını bertaraf ettikten sonra, yalnızca bu antlaşmanın akdine onay verilmesini sağlamakla kalmadı. VI. Karl döneminde Babıali ile 27 yıllık geçerliliği olan 1739 Belgrad Antlaşması'nın İmparatoriçe Theresia ile süresiz olarak uzatılmasına ve barış antlaşmasının ebed-i müddet olarak geçerli kılınmasına da aracı oldu.⁶²

Baron von Penkler, 11 Ocak 1747'de kendi kuryesini kayzerî saraya göndererek Babıali'nin mukaveleleri kabul ettiğine dair haberi ilettili. 27 Şubat 1747'de, barış yapılması için lazım gelen ve kendisine tam yetki verilmesinin resmî belgesi olan talimatname ve kayzerî ruhsatname (vekâlet-i mutlaka) ulaştı. Penkler hemen ertesi gün Babıali'yi bundan haberdar etti. Cevaben, kayzerî ruhsatnamenin tercümesinin hazır edilmesi emrini aldı.⁶³

2 Nisan 1747'de Sultanı söz konusu antlaşmalardan haberdar etmek üzere veziriazam⁶⁴, şeyhülislam⁶⁵, Rumeli kazaskeri⁶⁶, reisülküttap⁶⁷ ve Babıali'nin diğer vezirleri saraya gitti. Sultan, bu arzı uygun gördüğünü beyan ederek iki akdi de yukarıda belirtildiği üzere hem kayzer hem de imparatoriçe ile imzalamaya hazır olduğunu veziriazama hatt-ı hümayûnu ile irade buyurdu. Sultanın kararı Penkler'e 3 Nisan'da tebliğ edildi. Gelişmeler 11 Nisan'da veziriazamın emriyle toplanan Divanihümayun'da umuma bildirildi. Bu Divan'da şeyhülislam, kadılar, askerî ve idari kurumların reisleri, reisülküttap⁶⁸ ve Babıali'nin bilaistisna diğer tüm mümtaz memurları hazır bulunuyordu. Kendilerine gelişmeler hakkında bilgi verildi. Reisülküttap tarafından gerek elçiden Sultana takdim edilen itimatname ile ruhsatname ve gerekse Sultanın hatt-ı hümayûnu yüksek sesle okundu. Binaenaleyh hem Roma İmparatoru ile Toskana

62 HHStA, StAbt, Türkei V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 12. Elyazma raporun transkripsiyonu sırasında yardımını gördüğüm değerli meslektaşım Doç. Dr. Hakan Karagöze teşekkür ederim.

63 HHStA, StAbt, Türkei V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 13.

64 Tiryâki Mehmed Paşa.

65 Akmahmudzâde Zeynî Efendi (Ekim 1746-Temmuz 1748), bu göreve geldiğinde seksen yaşına gelmiş bir ihtiyardı, bk. Mehmet İpşirli, "Mehmed Zeynî Efendi", *TDVİA*, XVIII, (2003), s. 541-542.

66 Esad Efendi (ikinci defa: Ekim 1746-Temmuz 1748), bk. Muhammet Nur Doğan, "Esad Efendi, Ebûishakzâde", *TDVİA*, XI, (1995), s. 338-339.

67 Tavukçubaşı Dâmadı Mustafa Efendi.

68 Raporda reisülküttap yanlış bir şekilde, "imparatorluk başbakanı olarak" (der Reis Efendi als Reichs-Kanzler) tanımlanmaktadır, bk. HHStA, StAbt, Türkei V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 13.

Büyük Hersek'i olarak ticaret antlaşmasının hem de İmparatoriçeyle hâlihazırda yürürlükteki Belgrad Barış Antlaşması'nın kalıcı olarak imzalanması oy birliğiyle müspet görüldü.⁶⁹

Buna bağlı olarak veziriazam 16 Nisan'da Babialı tercümanını elçiye göndererek kendisini ertesi gün için Boğaziçi'nin Karadeniz tarafında yer alan Neşâdâbâd yazlık eğlence sarayına davet etti. Ayrıca tercüman, Sultanın emriyle veziriazamın tüm maiyeti, diğer Türk vezirler ve teşrifat halkıyla birlikte geleceğini bildirerek elçinin de aynı şekilde tüm maiyetiyle birlikte ve tören kıyafetiyle gelip bu önemli toplantıya katılmasının beklendiğini ifade etti.

Netice itibarıyla kayzerî orta elçi saat 11'de tören kıyafeti içerisindeki tüm maiyetiyle beraber veziriazamın kendisini beklediği yazlık eğlence sarayına gitti. Oraya vardığında teşrifatçı efendi, çavuşlar emini, çavuşlar kâtibi ve Babialı tercümanı tarafından çeşitli saygı ifadeleriyle merdivenlerde karşılandı ve huzura kabul salonuna götürüldü. Aynı zamanda salona bir başka kapıdan, önünde Türk devlet ricali olduğu hâlde veziriazam girdi. Bunun üzerine veziriazam ve kayzerî elçi oturdular ve bir süreliğine samimi ve dostane sohbet ettiler. Bu sırada mutat olduğu üzere kendilerine kahve ikram edildi. Bir müddet sonra herkes salondan çıkmak durumunda kaldı. Geriye Türk tarafında reisülküttap, beylikçi efendi⁷⁰, mektupçu efendi⁷¹ ve Babialı tercümanı kaldı. Kayzerî tarafta ise elçilik heyeti sekreteri Caspar Momarz⁷² ve kayzerî tercüman Anton Selescoviz⁷³ bulunuyordu.⁷⁴

Öncelikle veziriazam, kayzerî orta elçiye memnuniyetini, tercüman olmadan da kendi başına bu işi halledebileceğini Türkçe dile getirdi. Müteakiben elçinin daha yakınına oturmak istediğini ifade ederek onunla bir süreliğine Avrupa'nın ahvali hakkında sohbet etti.

Daha sonra veziriazam, Viyana Sarayı tarafından gönderilen ruhsatnameyi Sultana takdim ettiğini ve ona her konuyu arz ettiğini elçiye anlattı. Devamında ise Sultanın gerek Roma İmparatoru'yla Toskana bağlamında iyi ve samimi bir dostluk içerisinde olmak ve gerekse İmparatoriçeyle Belgrad Antlaşması'nı kalıcı bir barışa tebdil etmek noktasında müspet görüşte

69 Agy., fol. 13.

70 Burada da tanımlama yanlış bir şekilde, "devlet bakanlarının yönetici baş kadısı" (der dirigierende Haupt-Registrator in der Staats-Kanzlei) olarak geçer, bk. Agy., fol. 14.

71 Bu tanımla ise yanlış biçimde, "sultan ve veziriazamın atadığı sekreter" (der von Sultan und dem Gros-Vezir zugegebene Secretarius) şeklindedir, bk. Agy., fol. 14.

72 Caspar Ludwig Momarz (Momars/Momartz/Mommartz), İstanbul'da doğmuş ve ölmüştür (1696-1761). Kutsal Roma Alman İmparatorluğu hizmetinde bulunmuş, Hammer'e göre Flaman bir tüccarın oğludur. Kayzerî tercüman olarak en geç 1719'dan itibaren İstanbul'daki Habsburg Elçiliğinde hizmet vermeye başlamış, 1745'ten itibaren elçilik sekreterliğine terfi etmiştir. Caspar Momarz 1752'de "Bosporomachia" adını taşıyan Yunanca alegorik bir şiir kitabının müellifidir. XVIII. yüzyıl Fenerli Rumlar (Phanariots) edebiyatının önde gelen eserlerinden biri olan bu eser İstanbul'da yazılmış olup ilk defa 1766'da Evgenios Voulgaris tarafından Leipzig'de neşredilmiştir, bk. Albrecht Berger, "Die Bosporomachia des Senior Momars", *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie: Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur. Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik*, Vol. 7, ed. Lars M. Hoffmann, Wiesbaden 2005, s. 749, 756; Marie de Testa – Antoine Gautier, *Drogmans, diplomates et ressortissants Européens auprès de la porte Ottomane*, Les Éditions Isis, İstanbul 2003, s. 70, 144, 384.

73 Anton Selescoviz'ten yine kayzerî tercüman vasfıyla 1728 yılında da hizmet vermiştir, bk. Joseph von Hammer, *GOR*, XVII, Hartleben's, Pest 1831, s. 343.

74 HHStA, StAbt, Türkei V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 14.

olduğunu nakletti. Ayrıca veziriazam, elçiye Osmanlıların Kayzer VI. Karl'ın vefatından bu yana İmparatoriçeye karşı olan dostane tutumundan bahsetmekten geri kalmadı ve Babialı'nın bu vesileyle de muhakkak biçimde Viyana Sarayı'na yönelik saygısını ortaya koyduğunu, mutat olduğu veçhile mutabık kalınan barışı koruyacağını göstermek niyetinde olduğunu ekledi. Yine veziriazam, iki kuvvet arasında sıklıkla huzursuzluklar ve savaşlar çıkmış olsa da uzlaş sağlandıktan sonra Osmanlıların her zaman Habsburg hanedanlığıyla eski zamanlardaki iyi münasebetlere ve dostluğa güvendiğini, öte yandan Almanların cesur savaşçılar olarak barış zamanlarında daima korku saldıklarını ve kendilerini dost ülkeler nezdinde dostane ve barışçıl olarak ispatladıklarını belirtti. Son olarak ona, iki devletin tam da kendisinin vezir olarak görev yaptığı sırada bu şekilde rahatlatıcı bir şekilde dostane ilişkiler içerisinde olmasının kendisi adına memnuniyet verici olduğunu ifade etti. Sonrasında, Sultanın bu iş için veziriazam önderliğinde sorumlu tayin ettiği reisülküttaba, bu önemli işin mümkün olan en kısa zamanda tamamlanması için mutabık olunan antlaşmaların hazırlanmasına büyük önem vermesini söyledi.⁷⁵

Elçi buna binaen veziriazama, onun gibi yetkin bir vezirden, sultanın onay vermesine vesile olmasını ve buna etki etmesini beklediğini ifade etti. Baron von Penkler, çok sayıda pohpohlama ve iltifat alarak veziriazamın dostluğunu görmüş olmaktan memnuniyet duydu. Devamında, Babialı'nın şimdye değin çok sayıda olağanüstü sınamalarla kayzerî saraya yönelik candan, dostane niyetini ortaya koyduğunu, bundan dolayı Sultanın da gerek Roma İmparatoru gerekse İmparatoriçenin iyi ve dostane niyetler taşıdıkları gerçeğinden şüphesinin olmaması gerektiğini ifade etti. Son olarak, antlaşmaların hitama erdirilebilmesi için kendi adına daima hazır olduğunu ve bu işe memur edilen reisülküttaptan haber bekleyeceğini ilave etti.⁷⁶

Veziriazam ile kayzerî vekil arasında bir müddet daha süren sohbet, bu antlaşmanın ne gibi etkileri olacağı, iki taraf arasındaki dostane ilişkilerin daha da kuvvetleneceği ve sürmekte olan savaşlar nedeniyle Avrupa'nın nasıl tarumar olduğu konuları ele alındı. Son olarak veziriazam, bu toplantı için Sultanın Neşâdâbâd eğlence sarayını seçmesinin gerekçesini ortaya koydu: "Neşâdâbâd" eğlence ve haşmet demektir. Bundan öte, o zamanlar sultanın inşası emrini verdiği yeni binanın temel taşını bizzat kendisinin koyduğunu, ardından da buranın daima hatırlanması, faydalı ve memnuniyet verici barış sözleşmelerine ev sahipliği yapılabilmesi için şatafatlı bir yer olmasını istediğini aktardı.

Binaenaleyh daha önce huzura kabul salonundan çıkmak durumunda olanların tekrar içeri girmelerine izin verildi ve mutat olduğu üzere veziriazam ve kayzerî vekile tütün ve gül suyu ikram edildi. Müteakiben elçi müsaade istedi.

Ertesi gün kayzerî tam yetkili vekil, Latince hazırlanmış iki antlaşma metnini Babialı tercümanı ile kayzerî tercümanın birlikte Türkçeye tercüme etmeleri için Babialı'ye gönderdi.

75 HHStA, StAbt, Türki V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 15.

76 Agy., fol. 16.

Neticede metinlerin tercümesi esnasında gerek kayzerî vekil gerekse reisülküttap tarafından yapılan itirazlar birkaç görüşmeden sonra bertaraf edildi.⁷⁷

5. Antlaşmaların Çerâğan Yalısı'nda Teatısı (27 Mayıs 1747)

20 Mayıs'ta veziriazam, müftü, reisülküttap, diğer vezirler ve bazı kadılarla birlikte saraya gidip Sultana, kendisinin talep ettiği ve mutabık olunan son antlaşma metinlerini sundular. Sultan, antlaşmaların imzalanıp teati edilmesi için 27 Mayıs gününü uygun gördü. Ayrıca bu güzel ve önemli olayın Boğaziçi'ndeki yazlık saraylardan Çerâğan Yalısı'nda gerçekleşmesini ve kayzerî elçinin burada çeşitli hediyelerle onurlandırılmasını emretti. Bunun üzerine, Babialı tercümanı vasıtasıyla kayzerî orta elçiye bu haber iletildi ve kendisi akşam öncesi için resmî olarak davet edildi.

27 Mayıs'ta, orta elçiyi ikametinden almak üzere görevlendirilen yeniçeri çorbacısı çok sayıda yeniçeri muhafızıyla geldi ve kendisine öğle vakti Boğaz'ın Avrupa yakasında bulunan Tophane yakınlarındaki sahil sarayına doğru eşlik etti. Gerek kayzerî temsilcinin tüm maiyeti gerekse koruma altında bulunan ve toplamda doksan kişiyi bulan yabancı tüccarlar ve diğer davetliler, tören kıyafetleri içinde bir araya geldi ve intikal büyük bir görkeme sahne oldu.⁷⁸

Veziriazam, bir araya gelindiğinde elçiye büyük ilgi gösterdi. Çünkü iki devlet arasında dostluğun sağlanması ve tebaalarının yüksek menfaatine yönelik talepler bu antlaşmayla mutlu sona ulaşmıştı. Veziriazama göre bu mutabakat ve dostluğun ilelebet sürmesi için Allah da yardım edecekti. Kayzerî elçi veziriazama en muteber ifadelerle cevap verdikten sonra reisülküttap, beylikçi ve mektupçu efendiler öne çıktı. Reisülküttap, Türkçe iki adet antlaşmayı müzeyyen mektup muhafazalarından çıkardı ve onları birer birer veziriazama uzattı, hâlihazırda kendisi tarafından imzalanmış olan antlaşmalara bu defa mührünü bastı. Aynı zamanda kayzerî elçilik sekreteri Caspar Momarz da süslü muhafazalar içinde saklanan Latince iki adet antlaşmayı çıkardı; kayzerî elçi bunları sadece imzaladı, zira mührü daha evvel evinde basmıştı.⁷⁹

Ardından reisülküttap veziriazamdan antlaşmaları geri alıp yeniden muhafazalarına soktu, aynı gün kayzerî sekreterin de yaptığı görüldü. Binaenaleyh bir yandan veziriazam reisülküttaptan, diğer yandan kayzerî elçi elçilik sekreterinden antlaşmaları aldı ve bunlar teati edildi. Akabinde veziriazam yüksek sesle, Allah'tan bu büyük işi hayırlı kılmasını niyaz eyledi. Duasına, orada bulunan Türk saray halkı yüksek sesle “âmin” diye cevap verdi.

Antlaşmaların teatısı gerçekleşikten sonra veziriazamın emri üzerine, Türk vezirler, kayzerî elçilik sekreteri ve tercümanı haricindeki tüm hazırun huzura kabul odasından çıktı. Veziriazam bir süre kayzerî elçiyle sohbet etti, ardından da odadan çıkarılan herkes tekrar huzura kabul odasına geri çağrıldı. Neticede herkesin şahitliğinde kayzerî elçiye Sultan adına bir samur kürk,

77 HHStA, StAbt, Türkei V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 17.

78 Agy., fol. 17.

79 HHStA, StAbt, Türkei V 23-9, Gesandtschaft Penckler 1741-1766, fol. 18.

maiyetindeki seçkin kişilere de birer kaftan giydirdi. Bunun üzerine kayzerî elçi veziriazamdan iznini istedi ve oradan ayrılp Pera'ya döndü. Veziriazam ise vezirleriyle birlikte bu yalıda kalıp eğlenceye devam etti.

Kayzerî elçi Pera'ya döndükten sonra, ona eşlik edenlere zengin bir yemek ikram etti. Yemekte Türk müzikleri çalan Türk müzisyenler bulunuyordu. Akşamında oldukça zengin bir müzik ziyafeti de gerçekleşti. Orada bulunan tüm yabancı elçiler ve temsilciler, kayzerî elçiye hitama erdirilen akitten dolayı tebriklerini sundu.⁸⁰

Kayzer I. Franz, Penkler'in çabalarını ödüllendirerek ona "Baron" (Freiherrenstand) soyluluk unvanını bahşetti. Unvanına muvafık olarak maaşı da arttırıldı; Penkler bundan sonra yıllık 4.000 guldeni aşkın bir gelir alacaktı.⁸¹

Sonuç

Bu çalışmada görüldüğü üzere, gerek Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkilerinin detayları gerekse Osmanlı payitahtında vuku bulmuş mühim bir diplomatik faaliyetin öne çıkan Osmanlı aktörleri ve bunların tutumları, Kutsal Roma Alman İmparatorluğu hizmetindeki elçinin raporuyla belirginleşmektedir. Bu bakımdan – selefleri için geçerli olduğu gibi – Penkler'in raporunun da yalnızca Habsburg değil, Osmanlı tarihi açısından da vazgeçilmez bir kaynak ile mevsuf olduğu açıktır.

Makaleye konu olan Penkler'in raporuyla Çerâğın Sahilsarayında gerçekleştirilen antlaşma temessüklerinin teatisi merasimine dair bilgilerin Osmanlı vakanüvislerinin kaleme aldıkları metinlerin sunduklarıyla kıyaslandığında ne derece zengin olduğu görülmektedir.⁸² Bu bakımdan bu çalışma, Osmanlı diplomasi tarihinde yer alan ve İstanbul'da vuku bulmuş diğer temdid merasimlerinin ayrıntılarına ulaşmak için yabancı arşiv belgelerinin sunabilecekleri hakkında bir fikir vermektedir. Zira Osmanlıların bu hususta ürettikleri belgelerden kapsamlı bir tablo çıkarmak ve Osmanlı diplomasisinin seyrini canlı bir biçimde takip etmek pek güçtür.⁸³

Gün yüzüne çıkan bir diğer husus söz konusu raporun, hem Belgrad Antlaşması'nın teyid ve tecdidini hem de İmparator I. Franz ile bir dostluk ve barış antlaşması akdinin Habsburg tarafının tek taraflı arzusu ve yoğun çabaları neticesinde olmasına rağmen, Osmanlı devlet ricalinin istekli tavrına da vurgu yapmasıdır. Bu durumun, raporu Viyana sarayına sunmak üzere hazırlayan Penkler'in Habsburglar nezdindeki itibarını yükseltme ve hizmetinde bulunduğu devleti yüceltme

80 Agy., fol. 19.

81 Renate Zedinger, "Vom "Sprachknaben" zum Internuntius. Freiherr Heinrich Christoph von Penckler (1700-1774) im diplomatischen Dienst an der Hohen Pforte", s. 232, dipnot 66.

82 Yukarıda da zikredilen 1741 yılındaki Belgrad Antlaşması'nın Rusya ile temdidini örneği için bk. Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, s. 718-719.

83 Bu vesileyle, Avusturya dışında Fransa, Rusya ve İran gibi yabancı devlet arşivlerinde bulunan ve Osmanlılarla yapılan antlaşma merasimlerine dair tutulan çok sayıda raporun, yeni çalışmalara konu olacak şekilde incelenmek üzere araştırmacıları beklediğini belirtmek isterim.

gayretine dayandığı söylenebilir. Öte yandan bu rapor, XVIII. yüzyıl ortalarında Osmanlı diplomasisinin işleyişi ve karar alma organları arasındaki münasebeti göstermesi açısından da kayda değer bilgiler içermektedir.⁸⁴

Sonuç itibarıyla, 1747'deki temdid ile Osmanlı ve Avusturya arasında Belgrad Antlaşması'yla başlayan barış dönemi emniyete alındı ve bu durum 1787 yılına kadar da değişikliğe uğramadı.

84 Bu değer, Nisan-Mayıs 1747'de teşrifatçı olan Nâili Abdullah Paşa'nın (7 L 1156-10 Za 1160) *Defter-i Teşrifât*'ında Neşâdâbâd ve Çerâğân Sahilsaraylarındaki merasimlerin yer almayışı vesilesiyle artar. Krş. Can Çevik, *Naili Abdullah Paşa Defter-i Teşrifat (Metin-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âsâfi Divân-ı Hümayûn Sicilleri Düvel-i Ecnebiye Defterleri (A. DVNS. DVE.d), nr. 57/1 (Nemçelü Ahid Defteri), s. 259-263.

A. DVNS. DVE.d, nr. 59/3 (Nemçelü Ahidnâme Defteri), s. 15-23.

Cevdet Tasnifi Saray Evrakı (C.SM), nr. 51/2551.

Cevdet Tasnifi Hariciye Evrakı (C.HR), nr. 66/3262; nr. 187/9323.

Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT), nr. 1428/ 58472.

Avusturya Devlet Arşivi (Österreichisches Staatsarchiv)

Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilung (StAbt), Türkiye I, Karton 222; Karton 228.

HHStA, StAbt, Türkiye II, Berichte/Weisungen 1746, Karton 11.

HHStA, StAbt, Türkiye V, Karton 23, 27.

HHStA, StAbt, Hausarchiv, Poschakten Jüngere Serie, Karton 28, unfol., 27. Juni 1746.

Yayımlanmış Belgeler ve Araştırma Eserleri

Altuğ, Uğur, *1740-1755 Tarihli Ecnebi Defterlerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, C 11, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016.

Arseven, Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, C I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998.

Artan, Tülay, "Hatice Sultan Sahilsarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, (1994), s. 19-20.

Berger, Albrecht, "Die Bosphoromachia des Senior Momars", *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie: Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur. Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik*, Vol. 7, ed. Lars M. Hoffmann, Wiesbaden 2005, s. 749-776.

Beydilli, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 3318, İstanbul 1985.

_____, *İki İbrahim: Mütefferika ve Halefi*, 1. bs., Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

Bozkurt, Nurgül, "Avusturya Kapı Kethüdalığı (1700-1736)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XIII (2002), s. 245-259.

_____, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000.

Can, Selman, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Çevik, Can, *Naili Abdullah Paşa Defter-i Teşrifat (Metin-Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Demir, Uğur, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedî Humbaracı Ahmed Paşa*, 1. bs., Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Doğan, Muhammet Nur, "Esad Efendi, Ebûishakzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, (1995), s. 338-340.

Eldem, S. Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, C 2, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, İstanbul 1974.

Emecen, Feridun M., "Ahmed Paşa, Şehlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, (1989), s. 114.

- Ercan, Hüseyin Onur, *Pasarofça Antlaşması (1718) ve Diploması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Eruz, A. Fulya, "Sahilsaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXV, (2008), s. 530-532.
- Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172 / 1711-1759)*, haz. Songül Çolak – Metin Aydar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Gülersoy, Çelik, *Çerâğân Sarayları*, 1. bs., Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul 1992.
- _____, "Çırağan Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, (1994), s. 503-505.
- Hakverdioğlu, Metin, *Ebced Çözümlemeleri İle Faiz Efendi-Şakir Bey Mecmuasında Lale Devri Tarih Manzumeleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2019.
- Hamadeh, Shirine, *Şehr-i Sefa. 18. Yüzyılda İstanbul*, çev. İlnur Güzel, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Hammer, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, XVII, Hartleben's, Pest 1831.
- _____, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, XVIII, Hartleben's, Pest 1832.
- İpşirli, Mehmet, "Mehmed Emin Efendi, Hayâtizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, (2003), s. 462.
- _____, "Mehmed Zeyni Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, (2003), s. 541-542.
- İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi, 1157-1165 / 1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Kadı Ömer Efendi, "Mahmud I. Hakkında 1157/1744 – 1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965.
- Kalfazade, Selda, "Çırağan Sahilsarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VIII, (1993), s. 304-306.
- Karagöz, Hakan, *Habsburg Gözüyle Bir Osmanlı Elçisi: Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Günleri (1748)*, 1. bs., Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Kumbar, Özlem, *Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.
- Kurtaran, Uğur, "Heinrich Christoph Freiherr Von Penkler'in İstanbul Elçiliği ve Faaliyetleri", *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, X, (2018), s. 222-251.
- _____, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri", *Journal of History School*, XVII, (2014), s. 393-419.
- Montagu, Lady, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser nr. 12, İstanbul 1973.
- Özcan, Tahsin, "Pirizâde Mehmed Sâhib Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, (2007), s. 288-290.
- Özyalvaç, Şükriye Pınar, *İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2015.
- "Penklervon. Penkler, Heinrich Christoph Freiherr Von. Print.", Avusturya Millî Kütüphanesi (ÖNB), Bildarchiv und Grafiksammlung, Signaturen PORT_00140090_01.
- Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, C I, haz. Abdülkadir Özcan vd., Klasik Yayınları, İstanbul 2013.
- Reindl-Kiel, Hedda, "Der Duft der Macht: Osmanen, islamische Tradition, muslimische Mächte und der Westen im Spiegel diplomatischer Geschenke", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 95, (2005), s. 195-258.
- Rousseau, François, "L'Ambassade du Comte de Castellane á Constantinople 1741-1747", *Revue des questions historiques*, LXX, (1901), s. 410-437.

- Savaş, Ali İbrahim, *Mustafa Hattî Efendi Sefâretnâmesi*, 1. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- _____, “XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri”, *Askeri Tarih Bülteni*, XXXII, (1992), s. 38.
- Spiller, Brigitta, “Joseph Freiherr von Penkler (1751-1780)”, (ungedruckte philosophische Dissertation), Universität Wien, Wien 1966.
- Spuler, Bertold, “Die Europäische Diplomatie in Konstantinople bis zum Frieden von Belgrad (1739)”, *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, XI, (1935), s. 313-366.
- Şem’dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’ît-Tevârih*, C I, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- Tanman, Mehmet Baha, *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*, 1. bs., Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmû’ası*, 1 Haziran 1329, cüz: 20, İstanbul 1331.
- Testa, Marie de, Antoine Gautier, *Drogmans, diplomates et ressortissants Européens auprès de la porte Ottomane*, Les Éditions Isis, İstanbul 2003.
- Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, 4. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Vak’anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleriyle Birlikte*, haz. Mesut Aydınar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- Wurm, Heidrun, “Entstehung und Aufhebung des osmanischen Generalkonsulates in Wien (1726–1732). Eine Relation Heinrich von Penklers aus dem Jahr 1761”, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives*, XLII, (1992), s. 152-176.
- Wurzbach, Constant von, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben*, Band 21, Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, Wien 1870.
- Zedinger, Renate, “Vom ‘Sprachknaben’ zum Internuntius. Freiherr Heinrich Christoph von Penckler (1700-1774) im diplomatischen Dienst an der Hohen Pforte”, *Kuppeln Korn Kanonen. Unerkannte und unbekannte Spuren in Südosteuropa von der Aufklärung bis in die Gegenwart*, ed. Ulrike Tischler – Hofer, Renate Zedinger, Studienverlag, Innsburg 2010, s. 215-242.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C 5, 1. bs., çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

Elektronik Kaynaklar

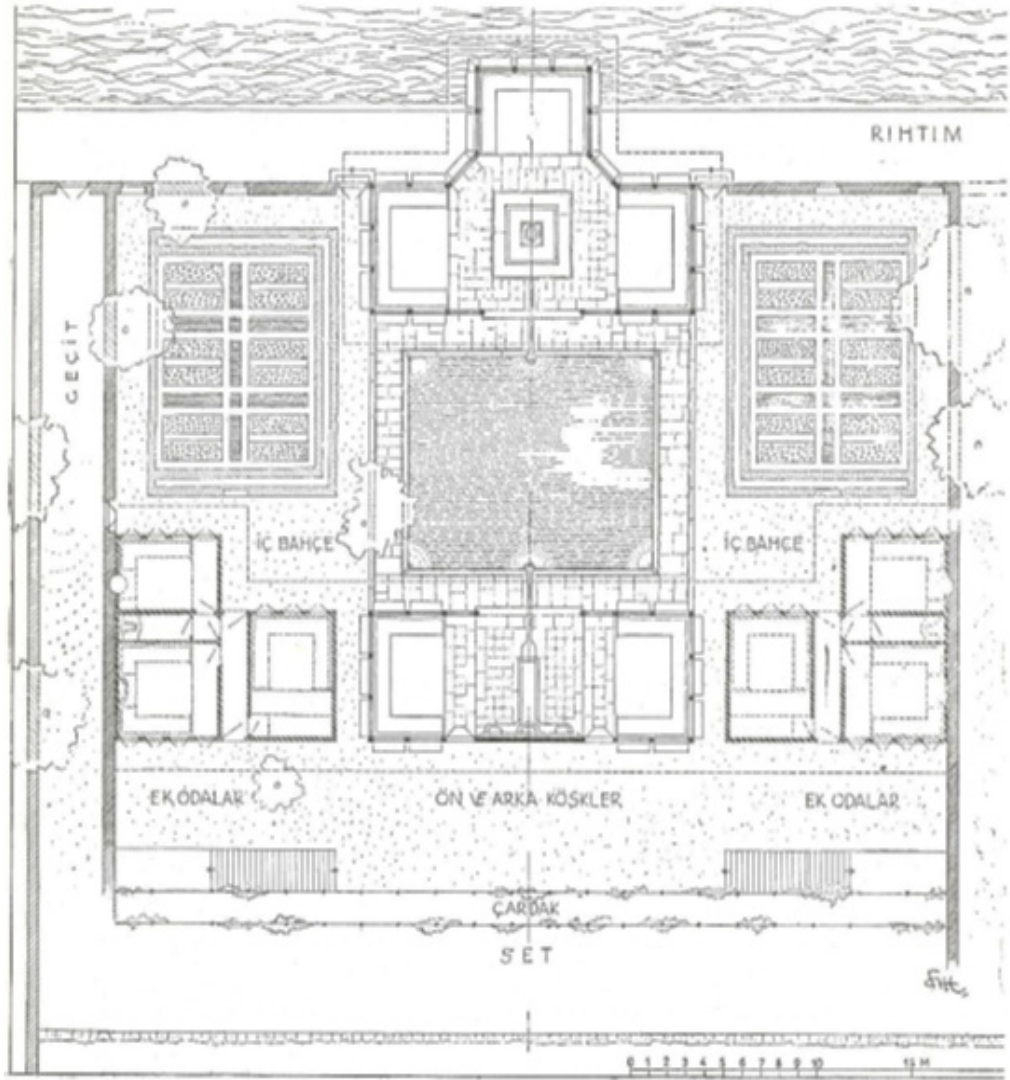
- Avusturya Millî Kütüphanesi (ÖNB/BAG), “Penkler, Heinrich Christoph Freiherr Von. Print, Signaturen PORT_00140090_01”, <http://data.onb.ac.at/rec/baa9020789> [Erişim tarihi: 11.02.2021].

Ek 1. Heinrich von Penkler'in çağdaş bir gravürü

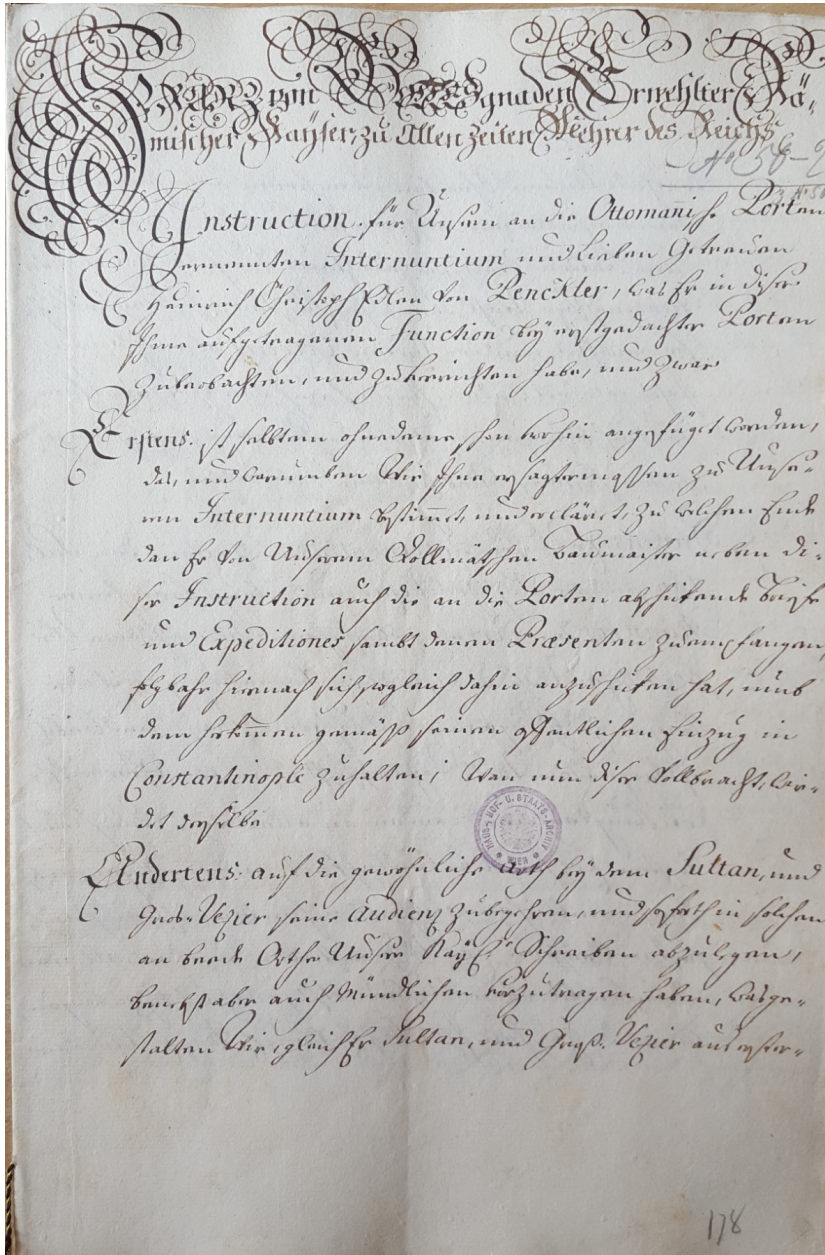
Kaynak: Avusturya Millî Kütüphanesi (ÖNB/BAG), "Penkler, Heinrich Christoph Freiherr Von. Print, Signaturen PORT_00140090_01", <http://data.onb.ac.at/rec/baa9020789> [Erişim tarihi: 11.02.2021].

Ek 2. Gudenus'un krokisine göre Çerâğın Yalısı'ndaki bir köşkün restitüsyon planı

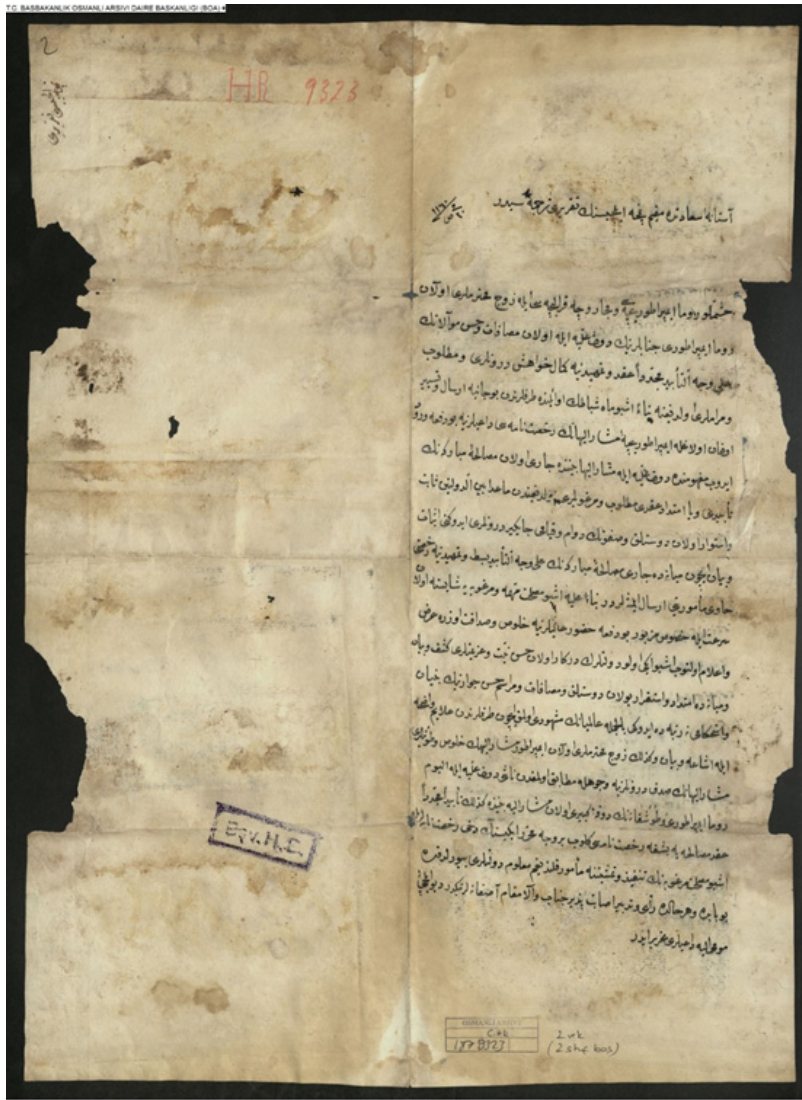
Kaynak: S. Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, C 2, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, İstanbul 1974, s. 217.

Ek 3. Viyana'dan Penkler'e gönderilen ve Belgrad Antlaşması'nın kalıcı bir barış şeklinde tadilinin arzulanığını da ifade eden 17 Haziran 1746 tarihli talimatnamenin ilk sayfası

Kaynak: Avusturya Devlet Arşivi (Österreichisches Staatsarchiv), HHStA, StAbt, Türkei II, Berichte/Weisungen 1746, Karton 11, fol. 178.

Ek 4a. Heinrich von Penkler tarafından İmparatoriçe Theresia ve zevci Roma İmparatoru ve Toskana Arşidükü I. Franz'ın Devlet-i Aliyye ile olan musalahanın te'yid ve temdidi arzusunda bulunarak bu işe kendisinin memur edildiğine dair verilen takrir

C.HR.00187.09323.001

Kaynak: BOA, C.HR. nr. 187/9323, 10 S 1160 (21 Şubat 1747).

Ek 4b. Heinrich von Penkler tarafından İmparatoriçe Theresia ve zevci Roma İmparatoru ve Toskana Arşidükü I. Franz'ın Devlet-i Aliyye ile olan musalahanın te'yid ve temdidi arzusunda bulunarak bu işe kendisinin memur edildiğine dair verilen takririn transkripsiyonu

Âsitâne-i saâdetde mukîm Nemçe elçisinin takrîri tercümesidir.

Fî 10 S sene 1160 (21 Şubat 1747)

Haşmetlü Roma İmparatoriçesi ve Macar ve Çeh Kraliçesi ile zevc-i muhteremleri olan Roma İmparatoru cenâblarının Devlet-i Aliyye ile olan musâfât ve hüsn-i muvâlâtın alâ-vechi't-te'bîd müceddeden akd ve temhîdine kemâl-i hâhiş-i derûnları ve matlûb u merâmları olduğuna binâen işbu mâh-ı Şubat'ın evâilinde taraflarından bu cânibine irsâl ü tesyîr olunan ulağla imparatoriçe-i müşârün-ileyhânın ruhsatnâmesi dâ'ilerine bu def'a vürûd idüp mefhûmunda Devlet-i Aliyye ile müşârün-ileyhâ beyninde cârî olunan musâlaha-i mübârekenin te'bîdi veyâ imtidâd-ı akdi matlûp u mergûbları olduğundan mâ'adâ beyne'd-devleteyn sâbit ve üstüvâr olan dostluk ve safvetin devâm ve kıyâmı cây-gîr-i derûnları idüğünü isbât ve beyân için meyânedeyn cârî musâlaha-i mübârekenin alâ-vechi't-te'bîd bast u temhîdine ruhsatı hâvî me'mûrîni irsâl eylemişlerdir. Binâenaleyh işbu bu maslahat-ı mühimme ve mergûbeye şâyeste olan sür'at ile husûs-ı mezbûr bu def'a huzûr-ı âlilerine hulûs u sadâkat üzere arz u i'lâm olunup işbu iki ulu devletlerin derkâr olan hüsn-i niyyet ve azîmetleri keşf ü beyân ve meyânedeyn imtidât ve istikrâr bulan dostluk ve musâfât ve merâsim-i hüsn-i cevâzımın bünyân ve istihkâmı ne rütbede idüğü bi'l-cümle aleyhânın meşhûdu olmak için taraflarından alâyim-i vâzîha ile işâ'a vü beyân ve kezâlik zevc-i muhteremleri olan İmparator-ı müşârün-ileyhin hulûs u taviyyetleri müşârün-ileyhânın sıdk-ı derûnlarına vücuhla mutâbık olmaktan nâşî Devlet-i Aliyye ile eylevm Roma İmparatoru ve Toskana'nın duka-i kebîri olan müşârün-ileyh beyninde kezâlik te'bîden müceddeden akd-i musâlaha başka ruhsatnâmesi gelüp ber-vech-i muharrer ikisinin dahi ruhsatnâmeleriyle işbu maslahat-ı mergûbenin tenfîz ü temşiyetine me'mûr kılındığım ma'lûm-ı devletleri buyruldukda bu bâbda ve her hâlde re'y ve tedbîr-i isâbetpezîr cenâb-ı vâlâ makâm-ı Âsâfânelerininindir deyü elçi-i mumâileyh dâ'ileri tahrîr eder.